

CATEHEZĂ SAU CUNOAȘTERE: PREMISE ALE TEOLOGIEI SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA PENTRU O ÎNȚELEGERE AUTENTICĂ A CATEHEZEI CU VALENȚE ISIHASTE

Pr. dr. Roger CORESCIUC

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași

Abstract

The challenge of the contemporary catechesis as it is approached by the patristic theology is extremely important: The Triads of Saint Gregory Palamas suggest a vivid theology which cannot go without the hesychast experiences, results of the ascetical life. The unity of the theological knowledge is represented, in fact, by the unity of the hesychast living on its whole. The legitimate demands of Varlaam, in a field totally alien to his skills, are a pattern for the way the modern catechesis should react with regard to the adaptability requests. The Dionysian concept of `unity` can be seen along the entire defensive Palamite work. The knowledge of God is a unitary act, which moves from multiplicity to unity, not by acquiring multiplicity, but overcoming it in a transcendental way. On a contrary way, Varlaam, the great rival of the Palamite theology, considered the results of the philosophical knowledge to be gleams of the eternal judgments existing within the divine mind. Saint Gregory Palamas is categorical in this sense: the human judgment can stray from its verticality and congruency with its simple truths. The demand of establishing any kind of catechesis on answers regarding firstly the scientific primary truth `area` and, then, the truths resulted from the confessional knowledge is a premise which cannot form the base of a real catechetical itinerary.

Keywords: theology, Palamas, communication, catechetical, Mount Athos, hesychasm, philosophy.

1. Pomul cunoașterii binelui și răului

În Rai, protopărinții au fost puși în fața unei alegeri care le oferea, aparent, alternative favorabile: rămânerea în ascultarea de Creatorul lor și creșterea în înțelegerea pe care această ascultare avea să o ofere sau asumarea individuală a cunoașterii lumii, într-o mișcare centrifugă. Prima alternativă le oferea deja făgăduințe dintre cele mai de dorit pentru om: viețuirea împreună cu Dumnezeu,

asumarea în iubire a alterității, siguranța creșterii reale în cunoașterea Făcătorului. A doua variantă le pune în față doar perspectiva morții. Înțelegerile rațiunii luminate de har – în cazul primei alternative – ar fi fost descoperite treptat, într-o metamorfoză gradată, facilitată de proximitatea principială a Creatorului. Omul nu avea cum să rămână singur în această descoperire, ci cunoașterea sa s-ar fi înlănțuit cu pedagogia desăvârșită a lui Dumnezeu. Omul nu trebuia să caute un bine oarecare, un reflex lipsit de importanță al Prototipului, ci rolul său era de a căuta Binele Însuși, de a descoperi neîncetat acest Bine Personal.

Rolul negativ al „șarpelui”, care era cel mai șiret dintre toate animalele (Facerea 3, 1), iese în evidență tocmai în contextul în care se vorbește despre cunoaștere în referatul biblic al creației. Asistăm la un dialog care, pe de o parte, poate să apară ca fiind subtil, dar care, pe de altă parte, reprezintă manifestarea grosieră a lipsei de respect pentru taină. „A zis oare Dumnezeu să nu mâncați roade din orice Pom din rai?”, o întrebă aproape retoric șarpele pe Eva. „Șiretenia” despre care amintește referatul biblic și care poate fi tradusă și cu „înțelepciune practică, abilitate, înțelepciune prudentă” este atributul prin excelență al cunoscătorului lumii moderne. „Deschiderea ochilor” în urma înfruptării din pomul cunoașterii binelui și răului îl scoate pe om din circuitul gândit cu adâncă înțelepciune pentru propria-i desăvârșire. Adâncii și de nepătruns înțelepciuni a lui Dumnezeu i se opune istețimea trecătoare a șarpelui, într-o contrabalansare care de la sine nu poate decât să eșueze pe termen lung.

„Deschiderea ochilor și cunoașterea binelui și a răului”, într-o mișcare lipsită tocmai de mobilul, direcția și ținta cunoașterii, este un eveniment care nu poate rămâne fără consecințe la nivel ontologic. Firea se strâmbă în excesul ei către cunoașterea independentă, devenind adversara stării de dependență de Dumnezeu. Omul este ispitit de asemănarea nelucrată cu Dumnezeu și de aceea e gata să încalce orice regulă care i-ar putea împiedica accesul către poziția „supremă” de Dumnezeu neîndumnezeit. Acel „toate erau bune foarte” de care amintește cartea Facerea indică foarte clar că lucrurile create de Dumnezeu corespund întru totul planului Său din veci. Omului îi era necesară doar înțelegerea voii lui Dumnezeu, care se impunea nu ca un arbitru impersonal exterior, ci care urmărea exact conformitatea fiecărui act

cu ontologia sa. „Rodul pomului” era, în viziunea Evei, vrednic de dorit, din cauză că oferea știință și nu datorită faptului că era darul lui Dumnezeu către om, programat a fi însușit în anumite condiții. Omul nu a rezistat tentației de a ajunge conducător și astfel s-a rupt în mod dramatic din angrenajul care i-ar fi oferit mult mai ușor pistele către adevărata poziție de conducător.

„Deschiderea ochilor” survenită în urma abandonului relației îl conduce pe om, în mod nefericit, către cunoașterea propriei neputințe. De această paradigmă nu sunt întru totul străini protagoniștii scenei științifice contemporane. De câte ori nu s-a reușit „deschiderea ochilor” în fața nenumăratelor taine ale lumii create, și cu toate acestea lumea „de dincolo de lume” nu a putut fi surprinsă în taina și adâncimea ei! Cel puțin protopărinții au avut inspirația alcătuirii unor acoperăminte care să le ascundă goliciunea cunoașterii. De cele mai multe ori însă omul modern nu își mai consideră goliciunea un dezavantaj și insistă în promovarea acesteia prin toate mijloacele posibile; cunoașterea va rămâne totuși goală de conținut și această promovare a goliciunii cunoașterii nu va reuși decât să îl afunde și mai mult pe omul lipsit de perspectiva necreatului în adâncul neînțelegerii fără ieșire. Pomul cunoașterii nu este rău în sine, însă gustarea din el fără o minimă orientare eshatologică este un dezastru ontologic. Omul se consideră împlinit în această stare de goliciune științifică și de aceea se ascunde fără încetare de glasul lui Dumnezeu. „Adame, Adame, unde ești?” devine pricină de teamă și motiv de ascundere, de data aceasta nu în răcoarea raiului și printre pomii paradisiului. Omul modern, atunci când e lipsit de onestitate în propriul demers științific, se ascunde de Dumnezeu în spatele propriilor eșafodaje epistemologice și încearcă să își mascheze goliciunea atunci când nu o predică de pe acoperișurile centrelor de dezvoltare științifică, acoperind-o cu justificări de tot felul. Dincolo însă de orice discurs, în sinea sa cea mai profundă, nebănuit poate, omul se teme de glasul lui Dumnezeu. „Am auzit glasul Tău în rai și m-am temut”, spune Adam, și acest adevăr nu poate fi contestat nici atunci când vorbim de secolul al XXI-lea. Omul se teme că lipsa de minciună din cercetarea pe care Dumnezeu o face omului va descoperi limitele și neputința demersurilor care, lipsite fiind de Dumnezeu, lasă impresia că se pot dezvolta la nesfârșit într-un progres fără limite.

Adam știa că e gol, pentru că asumase cunoașterea fără Dumnezeu, și această identificare a propriilor neputințe îl aruncă în spirala fricii existențiale. Dorise cunoaștere, însă cunoașterea pe care a dobândit-o, nefiind încă ajuns la măsura înțelegerii ei, îi descoperea adevăratul statut: om gol, neîmbrăcat cu haina harului dumnezeiesc. Paragraful care ne prezintă episodul căderii lui Adam amintește și de faptul că Eva a recunoscut că impasul la care ajunsese fusese urmarea „amăgirii” induse de șarpele cel „șiret”. Ne întrebăm, retoric, dacă atunci când știința modernă deviază de la rolul ei și are pretenții de universalitate sau atunci când e folosită în scopuri potrivnice creației, mai e vreun reprezentant de-al ei care să conștientizeze „amăgirea” direcției de cercetare? Întrebarea, poate mai puțin retorică, se pune și în cazul demersurilor catehetice moderne. Oricând e de preferat o trezire din „amăgire”, decât o perseverență oarbă într-o direcție contra firescului actului catehetic.

Omul nu trebuia, așadar, să se mulțumească să caute un bine oarecare, un bine parțial, ci el trebuia să descopere Binele Însuși. Devierea de la această premisă a introdus în creație un raport inversat al valorilor. Omul cedează tentației de a se îndepărta de Creator și de a căuta reflexele mărunte ale Binelui în Sine. În acest sens, Sfântul Grigorie Palama afirmă în Triada I: „Oare nu le-a venit niciodată în minte faptul că prin dorirea și gustarea din popul cunoașterii am fost alungați din acel loc dumnezeiesc al desfătării? Și nevrând «să-l lucrăm și să-l păzim»¹ potrivit poruncii, am cedat în fața răului sfătuitor, care era intrat hoștește acolo și care ne-a amăgit cu frumusețea cunoașterii binelui și răului”².

Răspunzând pretențiilor exagerate ale lui Varlaam și Achindin privind locul și importanța cunoașterii profane în viața duhovnicească, Sfântul Grigorie Palama le pune înainte episodul biblic al ispitei și al căderii lui Adam. Acesta nu se mai mulțumește cu

¹ Facerea 2, 15. Lucrarea și păzirea locului dumnezeiesc al desfătării este tocmai descoperirea lui Dumnezeu prin relația vie și nemijlocită cu El. Dialogul Dumnezeu – om se desfășoară doar în aceste coordonate de responsabilitate personală. Comuniunea între Dumnezeu și om este paradigma comuniunii om – natura creată, și cunoașterea lui Dumnezeu care se naște din dialogul celor doi va fi, inevitabil, cadrul cel mai adecvat de raportare a omului la creație.

² Sfântul Grigorie Palama, *Triada I.6*, în traducere proprie.

Taina cunoașterii personale care implică și presupune o ridicare gradată la înțelesuri mai înalte, într-o tipologie total diferită de cea a cunoașterii profane. El vrea să stăpânească ideea și forța lumii, „acum și aici”, independent de Creator, într-o descoperire care îi aparține doar lui, fără imixtiuni din partea Făcătorului Său. Frumusețea trecătoare și aparent sclipitoare a reflexelor de bine din creație îl subjugă pe om, care nu mai poate rămâne ferm în mișcarea sa ascendentă, marcată de prezența și pecetea lui Dumnezeu. Și Adam și omul modern vor cunoaștere nelimitată, neîngrădită de vreun concept supranatural și, mai ales, își doresc o cunoaștere individuală. Nici cunoașterea în sine nu e rea, nici obiectul cunoașterii nu este rău (mai ales în cazul lui Adam, unde creația nu purta semnele stricăciunii aduse de căderea în păcat; Adam avea în față creația pură, deschisă comuniunii și participării). Ele nu sunt rele, având în vedere neutralitatea lor. În fond, cunoașterea, dacă ar putea fi vreodată asumată în coordonatele ei primare, nu va face decât să conducă către o urcare de la creație la Creator, lăsând locul unei creșteri în relație. Cum însă de cele mai multe ori neutralitatea cunoașterii este neutralizată de înșiși căutătorii adevărilor imanente, este imposibilă acceptarea acestui tip de cunoaștere drept model universal primar al cunoașterii lui Dumnezeu.

În acest sens, Sfântul Grigorie Palama afirmă: „Iar acum acesta (Varlaam), celor care nu vor să-și lucreze și să-și păzească inima urmând îndrumările Părinților, le promite cunoașterea exactă a sferelor cerești, mult-mișcătoare și simetrice, și a caracteristicilor lor; și aici e vorba de o cunoaștere a binelui și a răului, căci această cunoaștere nu are binele în propria sa natură, ci în alegerea celor care se servesc de ea, schimbându-se odată cu această (alegere), într-o direcție sau alta”³. Sfântul Grigorie Palama evidențiază antinomia dintre modalitatea prin care Părinții îndeamnă către viețuirea isihastă și propunerile lui Varlaam, ademenitoare tocmai prin varietatea ofertelor de cunoaștere. Varlaam propune, de fapt, o cunoaștere subiectivă: apropierea de un lucru este un act neutru în sine, însă acest act nu poate rezista multă vreme în această stare de neutralitate, pentru că voința cercetătorului va înclina

³Sfântul Grigorie Palama, *Triada* I.6., în traducere proprie.

balanța fie spre o atitudine pozitivă față de obiectul cunoașterii, fie spre o atitudine negativă. Neutralitatea se transformă în subiectivism care în cele din urmă va dezvolta atitudini consecvente actului de alegere. Cunoașterea se poate dezvolta în slujba binelui, dacă voința celui care o caută se dezvoltă în direcția pozitivă a cercetării; la fel de bine însă lucrurile pot sta exact pe dos, și atunci cunoașterea devine distrugere a creației.

Teologia Părinților vorbește despre zdrobirea inimii, smerenie și lupta cu patimile. Sunt coordonate clare, probate, care îl ajută pe om să depășească inconsecvența voinței și să își conformeze voința cu pedagogia dumnezeiască. Ochiul minții, devenit capabil să acceadă curat la rațiunile dumnezeiești, transformă voința într-un colaborator desăvârșit în cunoașterea autentică. Orice altă cunoaștere, care nu se întemeiază pe zdrobirea inimii, smerenie și lupta cu patimile, va purta inevitabil pecetea mândriei, a afirmării individualiste sau de grup. O astfel de cunoaștere va putea rămâne o perioadă minimă în starea de neutralitate, însă voința neluminată a cercetătorului o va bloca în coordonatele lumii create.

Voința care se pleacă cu ușurință spre bine sau spre rău este un subiect discutat pe larg în scrierile ascetice ale teologiei patristice. Alegerea, caracteristică fundamentală a firii omului, este punctul de convergență al tuturor încercărilor de definire a vieții ca libertate absolută. Ava Dorotei are un cuvânt adânc referitor la voia proprie: „Ava Pimen a spus că «voia este un zid de aramă între om și Dumnezeu» . Luați seama la înțelesul cuvântului. Și iarăși a adăugat, zicând: «E o piatră care se întoarce înapoi lovind, căci se împotrivește vocii lui Dumnezeu și se lovește de ea. De aceea, când o părăsește, omul zice: «Întru Dumnezeuul meu voi trece zidul. Dumnezeuul meu, neprihănită e calea Lui» (Psalmul 17, 30-31). Minunat a grăit. Căci numai atunci vede cineva calea lui Dumnezeu cea fără prihană, când a părăsit voia sa”⁴.

Demersul epistemologic modern, la nivel de cercetare, este în multe cazuri onest. Neutralitatea acestui demers, de care aminteam

⁴ Ava Dorotei, *Diferite învățături de suflet folositoare*, V, în *Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii*, 9, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2013, p. 530.

mai sus, se estompează însă atunci când rezultatele cercetării intră pe piața liberă a schimbului de valori. Spre exemplu, nu poate fi reproșat nimic cercetării din industria medicației oncologice. În cele mai multe cazuri, demersul respectiv este unul care, pe bună dreptate, poate fi numit „ascetic”: cercetarea în sine, care implică specialiști dintre cei mai bine pregătiți în domeniu. Reproșabilă devine însă situația dependenței celor bolnavi de cancer de decizii politice și de natură financiară, care hotărăsc accesul la rezultatele neutre din punct de vedere moral al cercetării medicale.

Pomul cunoașterii binelui și răului își întinde așadar ramurile și în contemporaneitate. Omul este pus mereu în fața unei alegeri definitorii pentru viitorul său care poate fi unul dedicat creației sau unul închinat Creatorului.

2. Cunoașterea poate lua aspecte pătimășe

În prezentarea de față nu am adus încă în discuție aspectele care țin de orientarea pătimășă a gesturilor și atitudinilor în fața tentației cunoașterii absolute. Sfântul Grigorie Palama nu se sfiște să considere orice alipire exagerată de actele de cunoaștere drept o patimă, asemenea patimilor grosiere, care sunt obișnuite în cazul cuiva care nu își stăpânește instinctele trupești: „Dar Cel Rău, dorind întotdeauna să ne deturneze în chip rău de la cele mai înalte, naște ademeniri în sufletele noastre și le împletește aproape în chip de nedezlegat cu legături dragi celor iubitori de deșertăciune: sugerează cât de multe, cât de vaste, de ce proporții și cât de variate sunt aceste cunoștințe – după cum altora le sugerează bo-găția, slava fără de slavă sau plăcerile trupești”⁵.

Deviația care apare în urma abuzului gnostic este văzută de dascălul isihast ca o consecință a ispitirii din partea „Celui Rău”. Tensiunea demonic–omenesc este prezentă și în această situație, iar procesul de ispitire este aproape similar cu cel care se petrece în cazul patimilor grosiere: „Cel Rău naște ademeniri [...] și le împletește în chip de nedezlegat cu legături dragi celor iubitori de deșertăciune”. Toată tradiția ascetică a Bisericii vorbește despre inevitabilitatea faptului că patimile se nasc la nivel mental. Ademenirile de care vorbește Sfântul Grigorie Palama sunt de fapt

⁵ Sfântul Grigorie Palama, *Triada I.6.*, în traducere proprie.

proiecțiile mentale, pe care cel ademenit va încerca din toată ființa sa să le transpună în realitate. Este un joc al umbrelor, uneori foarte bine camuflat, dar care poate avea consecințe dintre cele mai dezastruoase.

Revenind la una dintre temele centrale ale Triadelor, anume la faptul că, în sine, cunoașterea este neutră⁶, trebuie să precizăm că această neutralitate este anulată tocmai de acceptarea proiecțiilor mentale care se produc în urma „ademenirilor”. Găsim la Sfântul Maxim Mărturisitorul precizări suplimentare în acest sens: „Dacă tăiem pricinile patimilor pentru puțin timp și ne în-deletnicim cu vederile duhovnicești, dar nu petrecem în ele de-a pururi, ocupându-ne anume cu acest lucru, cu ușurință ne întoar-cem iarăși la patimile trupului nedobândind alt rod de-acolo decât cunoștința simplă împreună cu părerea de sine. Iar sfârșitul ace-s-teia este întunecarea treptată a cunoștinței și totala abatere a minții spre cele materiale”⁷.

Imposibilitatea unei dedicări totale cunoașterii „celei din afară”, fără a suporta consecințe grave la nivel rațional, este de fapt peric-olul pe care îl sesizează și Sfântul Grigorie Palama. Cunoașterea devine o patimă ca oricare alta, din moment ce omul abandonează „vederile duhovnicești” și revine la calitatea inferioară a „vede-rilor lumești”, care în cea mai mare parte a lor sunt atinse de împătımire. Pericolul este foarte mare atunci când omul a gustat din „vederile duhovnicești” și nu persistă în acestea. Dar dacă „ade-menirile” survin pe un fond de necăutare duhovnicească, atunci, cu atât mai mult, întunecarea minții poate fi ireversibilă. Orizontul omului se va limita în acest caz la coordonatele cunoașterii, care devine „părere de sine”, desprinsă de orice context al creșterii duhovnicești.

⁶ A se vedea în acest sens precizările făcute de Sfântul Maxim Mărturisi-torul: „Altceva este lucrul, altceva înțelesul lui, și altceva patima. Lucrul este de pildă: bărbat, femeie, aur și așa mai departe, înțelesul (chipul) este amintirea simplă a ceva din cele de mai sus. Iar patima este iubirea nerațională sau ura fără judecată a ceva din cele de mai înainte. Deci lupta monahului este împo-triva patimii”, în Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cele patru sute de capete despre dragoste*, în *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 2, traducere, introdu-cere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2013, p. 123.

⁷ *Ibidem*, p. 130.

Există, e drept, posibilitatea unei asceze și în spațiul extraeclezial, însă lipsa unei finalități înduhovnicite va închide această asceză în cadrul strâmt al realităților create⁸. Omul își neagă teleologia, se înregimentează în formule seci de cunoaștere brută (și uneori brutală), în care sistematizarea, contabilitatea, justiția seacă, umanismul absolutizat vor juca roluri din ce în ce mai acaparatoare, obstrucționând accesul la adevărata educație, „în așa fel încât, ocupându-ne toată viața cu căutarea acestor lucruri, nu mai avem putere să ne ocupăm cu tărie de educația care curățește sufletul, «al cărei început este frica de Dumnezeu»⁹ și prin care se naște rugăciunea neîntreruptă către Dumnezeu, în zdrobirea inimii, precum și păzirea rânduielilor dumnezeiești, datorită cărora se produce reîmpăcarea cu Dumnezeu, iar frica se schimbă în dragoste și aspectul dureros al rugăciunii, devenind bucurie, face să răsară floarea iluminării”.

Omul are de fapt nevoie de această recalibrare-reîmpăcare cu Dumnezeu pentru a putea fi părtaș al adevăratei iluminări. Negarea necesității procesului de curățire, în orice demers, deci și în cel epistemologic, aruncă în ridicol orice discurs teologic care încearcă să promoveze o împăcare teoretică a teologiei cu știința, fără să ia în calcul coordonatele tradiției ascetice a Bisericii. De fapt, încadrarea în coordonatele tradiției patristice nu este obligatorie doar pentru acest dialog, ci pentru orice încercare de diagnoză teologică a societății contemporane.

Rugăciunea neîntreruptă, zdrobirea inimii, păstrarea rânduielilor dumnezeiești sunt trepte pe care se urcă, în efort ascetic,

⁸ Nu trebuie uitat faptul că și paranoia înregimentării în formule sociale care să excludă hazardul și să minimizeze orice formă de pericol poate fi considerată tot o consecință a lipsei de teleologie teologică. Omul contemporan vrea securitate doar pentru că lipsa acestei securități l-ar îndepărta de libertatea de a fi cât mai mult părtaș patimilor de tot felul. În foarte multe cazuri, cunoașterea, progresul tehnic, libertatea de comunicare sunt puse în slujba plăcerii automatizate, a hedonismului dus dincolo de orice limită și a obsesiei confortului. Evident că o minte înregimentată în astfel de coordonate cu greu se va mai putea ridica către o căutare a celor înalte, către o înfrumusețare cu înțeleșurile care decurg din contactul cu realitățile dumnezeiești. Circuitul patimă – securizare – patimă – libertate – înregimentare devine clasic pentru multe forme de organizare socială modernă.

⁹ Cf. Pilde 1, 7.

către bucuria împărtășirii nepătimașe de lumina harului dumnezeiesc. „Oferta” propusă de tradiția patristică este cu atât mai atrăgătoare cu cât prin ea se ajunge la cunoașterea tainelor lui Dumnezeu, singura cunoaștere adevărată, neîngrădită de limitele marcate de patimă ale oricărei alte cunoașteri¹⁰. O astfel de cunoaștere nu își poate afla sălaș într-o minte și o inimă îmbibate de „ademenirile” Celui Rău, „ademeniri” menite să îl îndepărteze pe om de la esențialul lucrurilor. „Laicitatea gnoseologică” care îl ademenește pe om din cele mai vechi timpuri și care e foarte prezentă și acum riscă să îl îndepărteze de ceea ce Sfântul Grigorie Palama numea „parfumul cunoașterii tainelor lui Dumnezeu”.

3. Disponibilitatea pentru educația cea adevărată

O viață eliberată de patimi este o viață care se deschide unei înțelegeri superioare a finalității sale. Omul depășește convenționalitatea cutumelor sociale, morale, educaționale, istorice, politice și se deschide unei realități noi, ale cărei coordonate nu au cum să fie adaptabile „omului vechi”. Provocarea societăților organizate cutumiar pentru viața de asceză creștină se fondează pe tensiunea dintotdeauna existentă între lume și „afara lumii”, între concretul nesfârșit al problemelor de natură socială, politică, educațională și idealul desăvârșirii creștine. Societatea modernă vine cu provocarea eficacității, care trebuie vânată cu orice preț: fiecare minut contează în cucerirea idealului de eficacitate, așadar pregătirea actanților pentru această vânătoare trebuie să pornească de la vârstele cele mai fragede, pentru a putea pregăti ființe excelent de bine ancorate în acest ideal de eficiență. Meditația, liniștirea, rugăciunea, desăvârșirea sunt realități care nu se încadrează în

¹⁰Unitatea cunoașterii oferite de iluminarea harului dumnezeiesc se manifestă mai ales în atitudinea unitară în fața unei astfel de cunoașteri. Omul înduhovnicit urcă „neîmpărțit” către trepte tot mai înalte de cunoaștere, într-o descoperire a Unului, Care se arată pe Sine în chip infinit de bogat, dar unitar. Cunoașterea „cea din afară” nu are aceleași coordonate: „A te afla în alternativă, se știe, înseamnă și a fi conștient de posibilitatea bifurcării drumului propus de altcineva, conservând astfel dubla sau multipla posibilitate a unei «situații de cunoaștere»”. Alexandru Petrescu, *Lucian Blaga – o nouă paradigmă în filosofia științei*, Editura Eurobit, 2003, p. 10.

această paradigmă. Mecanicizarea excesivă, care îl rupe pe omul eficient de sursele cele mai profunde ale ființării sale, obligă la identificarea omului cu tehnica însăși: omul devine robotul propriei fericiri, într-un progres care scoate la iveală patimi și dezordini ființiale, care cu greu ar fi putut să se dezvolte într-un altfel de tip societal. Libertatea personală se transformă în libertate a individului angrenat în forme lipsite de conținut și invadate de abstract. De aceea ori de câte ori Sfântul Grigorie Palama afirmă că neutralitatea actului de cunoaștere este foarte rapid distrusă de actul de voință și de alegere al beneficiarului, are în vedere aplecarea către acest raționament impregnat de marca „eficienței”.

Pierderea orizontului teologic al existenței în numele unei eficiențe economice, politice sau sociale deschide „cutia Pandorei”, în care se află „filosofia deșartă” a acestei lumi. Lupta pentru „nemicul plăcerii” reprezintă introducerea în spațiul libertății personale a derivei hedoniste, care cu greu va mai putea fi înlăturată în numele unei eventuale asceze creștine. Formele lipsite de realitate ale așa-ziselor modalități de comuniune se estompează în fața acestei deschideri a „cutiei Pandorei” care provoacă situații din cele mai neobișnuite pentru spațiul libertății personale.

„Frica de Dumnezeu” este înlocuită cu frica de a nu mai avea acces la plăcere și cu frica de a rămâne în anonimatul obiectiv impus de societatea contemporană celor care nu își tehnicizează suficient existența. Această spirală a eficienței îl încorsetează pe om și îl obligă să iasă din matricea manifestărilor pline de comuniune (între om și om și între om și natură). Într-un suflet împătimit, înțelepciunea cea adevărată nu va avea cum să se dezvolte, pentru că ea nu funcționează pe baza aceluiași criterii impuse de „filosofia deșartă” a eficienței. Înțelepciunea cea adevărată presupune și propune respect pentru relație, pentru adâncire în cunoașterea nemincinoasă de sine și pentru dezvoltare personală autentică.

Același lucru îl spune și Sfântul Grigorie Palama în continuarea Triadelor: „Aceasta e educația și cunoașterea adevărată, al cărei început, adică «frica de Dumnezeu», nu îl poate înțelege cineva care se înfundă în dragostea de filosofia deșartă, fiind înfășurat și hrănit cu capcanele și teoriile ei. Cum ar putea să intre între-treagă într-un astfel de suflet educația cea adevărată și frica de

Dumnezeu? Și chiar dacă ar intra, cum ar putea să rămână într-un suflet stăpânit, îmbrăcat și îngrămădit de raționamente diverse și de multe feluri, dacă acest suflet nu va zice «la revedere» tuturor acestora și dacă nu va deveni întreg învățacel al școlii lui Dumnezeu, ca să aparțină întreg iubirii Lui, după cum spune porunca?¹¹ De aceea, frica de Acesta este începutul înțelepciunii și al contemplației dumnezeiești, căci, neputând sălășlui împreună cu altceva străin în suflet, eliberează sufletul de toate și îl șlefuește prin rugăciune, făcându-l ca o tăbliță gata să primească înscrisul harismelor Duhului¹²/¹³.

Sfântul Grigorie Palama opune ispitei hedoniste – care se poate manifesta și în diferite forme de hedonism gnoseologic – concretul „fricii de Dumnezeu”, care este începutul înțelepciunii și al cunoașterii adevărate. Gestul de asumare a acestei atitudini este unul care obligă la integralitatea manifestării ascetice, adică la renunțarea la orice răspuns de natură să ajute la dezvoltarea în spațiul libertății personale a hedonismului gnoseologic. Într-o astfel de asumare, eficiența tehnică este înlocuită cu răgazul clipei de curățire și de re poziționare pe coordonatele harului.

Discuția asupra eficienței poate fi cu ușurință îndreptată și spre cateheza contemporană. Catehetul nu se poziționează, așa cum am amintit deja, ca un simplu transmțător de informație. El are datoria de a dezvolta capacități duhovnicești și nu trebuie să alunece în ispita eficienței morale. În acest sens, pot fi studiate remarcile lui Emil Cioran în ceea ce privește rolul moralei în dezvoltarea societăților cutumiale și impactul pe care morala teoretică îl are asupra eficienței dezvoltării indivizilor care alcătuiesc astfel de societăți. Trebuie să precizăm totuși că textul reproduș aici nu este conform cu teologia Părinților, care nu alunecă în negativismul cioranian și în individualismul (i)moralei sale. Teologia Părinților nu propune o *Morală* searbădă pentru că universul acestei teologii are un conținut mult mai înalt decât propunerea unui simplu set de reguli morale. În schimb, Cioran vede în

¹¹ Porunca iubirii. Cf. Deuteronom 6, 5; Matei 22, 37; Marcu 12, 30; Luca 10, 27.

¹² Imagine frecventă la Sfântul Macarie cel Mare, Evagrie și Sfântul Maxim. A se vedea *Triada* I.3.41, în Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, EIBMBOR, București, 2006, p. 323.

¹³ Sfântul Grigorie Palama, *Triada* I.7, în traducere proprie.

morală o piedică pentru dezvoltarea individualistă. Depășirea acestei constrângeri nu oferă însă perspective mai înalte: „În complexitatea vieții moderne, criteriile moralei sunt cea mai sigură piedică de care te lovești și care îți oferă mijlocul precis al înfrângerii. Afirmăm aceasta nu pentru că principial am fi împotriva moralei, dar că, plecând de la realități, suntem siliți a face aceste constatări. Individul care vrea să se ridice își dă seama, după fiecare pas, că ceea ce a învățat în educația sa ca fiind „bine”, „frumos” etc., în viață nu mai are nici o valoare, că sinceritatea este sterilă și ipocrizia fecundă. Acele valori le cultivă oamenii care privesc viața retrospectiv, pentru care viața nu mai este trăire, ci amintire. Viața nu are sens, nu este propriu-zis Viață, decât legată de timp, de viețuirea concretă și irațională a timpului, ca orientare dinamică. De aceea de viață se leagă strâns ideea de destin, dar nu de destin transcendent, ci de unul immanent. Destin înseamnă, în primul rând, realizarea în timp. Iată de ce considerația retrospectivă nu mai este viață, fiindcă nu mai este direcțiune dinamică. A face „morală” este a impune vieții limite. Nu că aceste limite ar fi nejustificate, dar, din faptul că ele te împiedică să te realizezi atât practic, cât și spiritual, ele sunt înlăturate, calci peste ele și nu te mai recunoști decât pe tine însuși. Morala în sine reprezintă o funcțiune socială; or, chiar această funcțiune este desconsiderată în cazul celor care încearcă să se afirme în viață. Procesul renunțării la morala cu care ai început să te obișnuiești în urma educației este concomitent cu dezabuzarea progresivă pe care o câștigi în urma primelor experiențe sociale. Atunci începe individul să descopere dincolo de formele convenționale realitatea hidoasă a imperialismului vieții. Realitatea ilustrează, de altfel, că în viață reușesc aceia pentru care morala are foarte puțină valoare și care pot stabili un compromis, așa încât să salveze orice bănueli”¹⁴. Este necesar ca Logosul viețuirii creștine să ia forme vii în sufletele celor catehizați și informația teologică să nu fie o osatură greoaie, închisă oricărui dinamism constructiv. Realismul viețuirii înduhovnicite îl obligă pe catehet să intre el însuși în acest flux de har și dinamism, pentru a putea asuma și apoi împărtăși și celor catehizați aceste stări și imbolduri către creștere personală.

¹⁴ Emil Cioran, *Revelațiile durerii*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1990, pp. 51-52.

Fără a diminua rolul Moralei și al Eticii clasice, normative de conduită, consider că o cateheză care urmărește să păstreze linia duhovnicească trasată de Sfinții Părinți trebuie să urmeze îndeaproape coordonatele în care acești Părinți și-au dezvoltat propriile direcții catehetice. Consecințele pe care fiecare păcat le produce în firea omenească nu constituie o simplă transgresare a unor reguli de conduită morală, ci ele au consecințe ontologice. Tot bagajul dogmatic al Bisericii s-a dezvoltat în jurul Tainei Înomenirii Fiului lui Dumnezeu, Taină care are drept conținut echilibrarea ontologiei prin raportarea continuă la adevărurile neschimbabile dezvăluite treptat în viețuirea duhovnicească. Nu eficiența contează în această ontologie, ci conformarea cu adevărurile neschimbabile.